

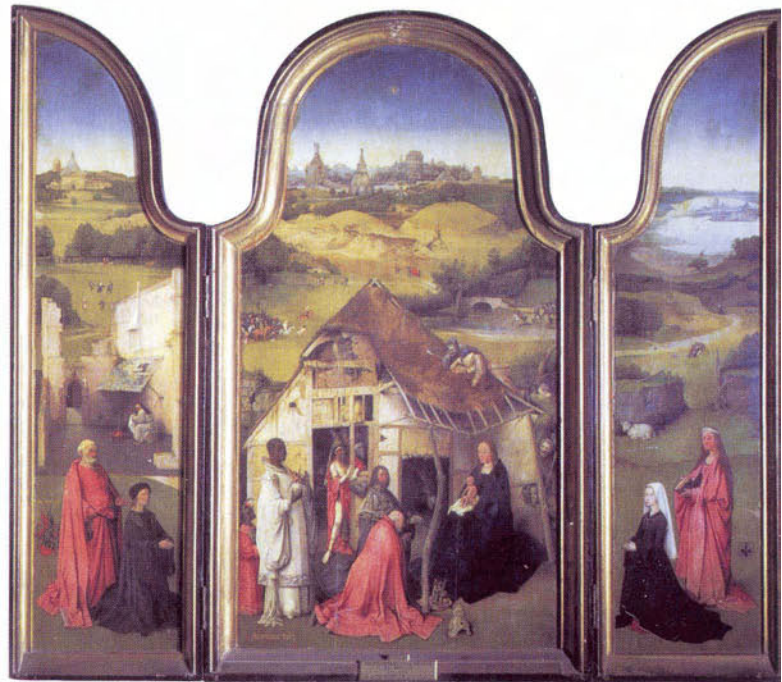
Jeroen Bosch en de familie Scheyfve

Portretten geïdentificeerd

Paul Huys Janssen

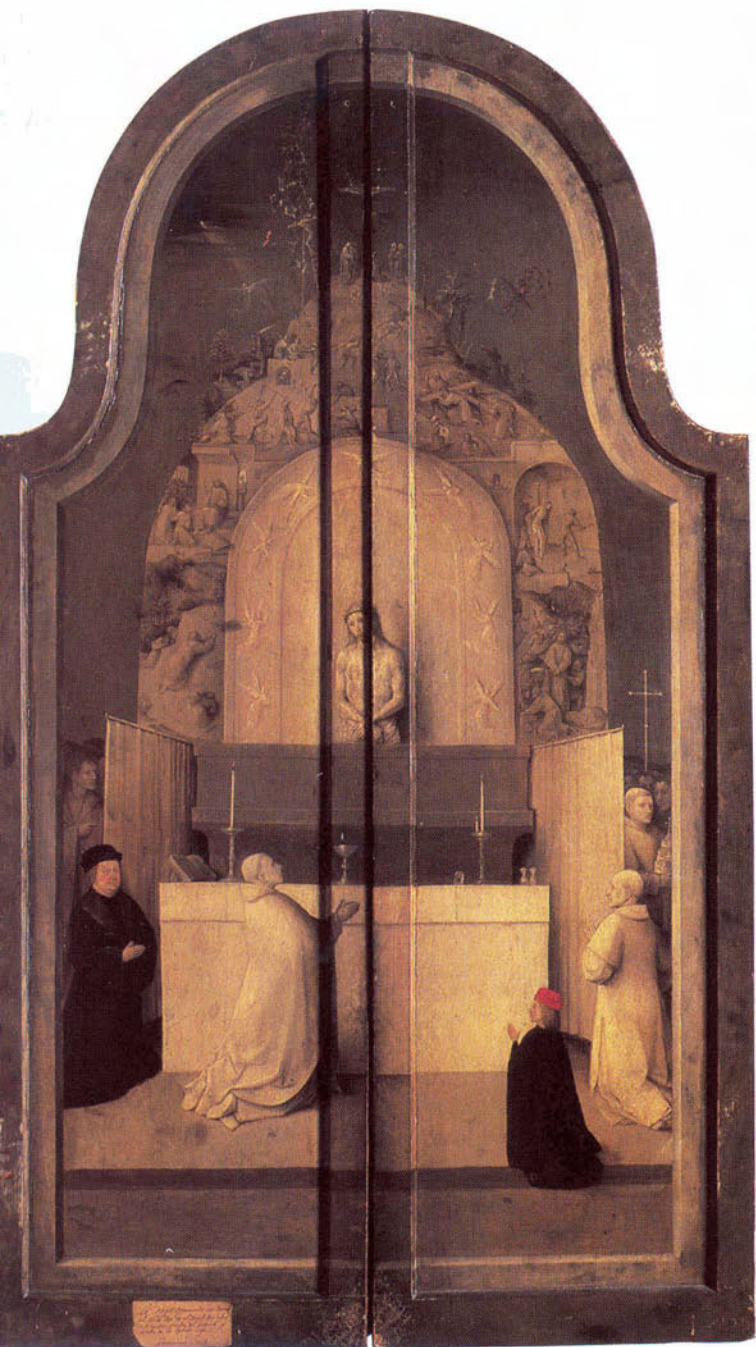
In het Museo del Prado in Madrid hangt de 'Aanbidding der Koningen', één van de beroemdste schilderijen van Jeroen Bosch. Sinds kort weten we meer over de geportretteerden op de binnen- en buitenzijden van dit drieluik.

De aanbidding van het Christuskind door de koningen is het onderwerp op het middenpaneel; op de zijluiken staan de portretten van de stichters en hun patroonheiligen (afb. 1). Op de buitenzijden staat een in grijstinten geschilderde voorstelling van de Gregoriusmis (de verschijning van Christus als *Man van Smarten* aan paus Gregorius), met daar overheen geschilderd twee portretten in kleur: het ene van een jongen, het andere van een oudere man (afb. 2). Dit fraaie werk stond in de literatuur over Bosch lange tijd bekend als het Bronchorst-Bosschuysen-drieluik. In 1567 werd een schilderij met het onderwerp van de *Aanbidding der Koningen* beschreven met de vermelding van de wapens van Bronchorst en Bosschuysen, vandaar de gedachte dat het schilderij in Madrid hieraan identiek zou zijn. Nu is het zo dat in het document uit 1567 ook staat vermeld dat de familiewapens op de buitenzijden van de luiken zijn aangebracht. Op het drieluik in Madrid staan de wapens echter op de binnenzijde. Bovendien corresponderen ze niet met de bekende wapens van de verschillende leden van de Brabantse families Bronchorst en Bosschuysen.¹ Uit een onlangs gepubliceerde studie van Xavier Duquenne blijkt dat de portretten op de zijluiken van de *Aanbidding der Koningen* die zijn van Peeter Scheyfve en zijn vrouw Agnes de Gramme.² Zij woonden in Antwerpen. Nazaten van de familie Scheyfve (of Scheyven, of Schijven, of Sceijven) wis-

Afb. 1. Jeroen Bosch, 'De Aanbidding der Koningen'. Olieverf op paneel, 146,7 x 168 cm. Madrid, Museo del Prado (met de portretten van Peeter Scheyfve en Agnes de Gramme).

ten reeds geruime tijd over deze identificatie, maar afgezien van enkele incidentele vermeldingen bleef dit in de kunsthistorische literatuur onopgemerkt. Reeds in 1893 publiceerde Henri Hymans de identificatie in de *Gazette des Beaux-Arts*.³ En er is een brief uit 1934 afkomstig van de kunsthistoricus Jan van Gelder, op dat moment directeur van het *Museum Boymans* in Rotterdam, waarin hij de identificatie van het portret van Scheyfve bevestigde. Nu heeft Xavier Duquenne, zelf een verre nazaat van de familie Scheyfve, op basis van hetgeen reeds gepubliceerd is, maar ook op basis van nimmer gepubliceerde familiepapieren van de Scheyfves, een reconstructie gemaakt van de verschillende genera-

Afb. 2. Jeroen Bosch, 'Gregoriusmis'. Olieverf op paneel, 146,7 x 84 cm (elk). Madrid, Museo del Prado (met de portretten van Jan Scheyfve en Peeter de Gramme).

ties in de vijftiende en de zestiende eeuw. Vermeldenswaard is dat er al aan het begin van de vijftiende eeuw sprake is van een familie Scheyven waarvan verschillende leden in Tilburg en Oisterwijk woonden.⁴ Of deze verwant zijn aan de Scheyfves die

later in Antwerpen zijn gedocumenteerd kon niet worden achterhaald.

Peeter Scheyfve (? – 1506) werd in 1494 toegelaten tot het gilde van de lakenmakers in Antwerpen. Van dat gilde werd hij later deken. Van 1495 tot 1504 was hij ontvanger voor de stad en in 1505 werd hij schepen. In datzelfde jaar kocht hij de heerlijkheid Niel nabij Antwerpen. Hij overleed het jaar daarna.⁵ In zijn eerste huwelijk was Peeter Scheyfve getrouwd met Barbele van Woelputte die uiterlijk in 1491 is overleden. Uit dit huwelijk werd Jan Scheyfve (circa 1490 – 1548) geboren. Hierna hertrouwde Scheyfve met Agnes de Gramme, die omstreeks 1497 overleed. Zij was een dochter van Peeter de Gramme, ontvanger van de stad Antwerpen, en jonkvrouwe Adriane Lenaerts. Peeter Scheyfve trad daarna voor een derde maal in het huwelijk, nu met Maria van Merwede uit Dordrecht. Zij was een dochter van Klaas van Merwede, heer van Baardwijk, en Margrieta Boogaard. Het plaatsje Baardwijk ligt bij Heusden, zo'n 25 kilometer ten westen van 's-Hertogenbosch. Uit dit derde huwelijk werden drie dochters geboren: Petronella, Maria en Margriet. Na het overlijden van Peeter Scheyfve in 1506 werd zijn zoon Jan de nieuwe heer van Niel. In 1509 deelde hij de erfenis van zijn vader met zijn drie halfzusters. In datzelfde jaar trouwde Jan Scheyfve met Johanna van Berchem. Zij was een dochter van Gielis van Berchem, ontvanger en burgemeester van de stad Antwerpen in de periode 1497-1516, en van Josina Meeuws. Uit dit huwelijk werd een dochter geboren: Maria. Zij was de laatste in die tak van de familie met de naam Scheyfve.

De stamboom werd voortgezet door een neef van Jan Scheyfve, met overigens dezelfde naam Jan. Hij was een zoon van de broer van Peeter Scheyfve, ook al met de naam Jan. Deze Jan was tweemaal getrouwd geweest, eerst met Catharina van den Broeck en daarna met Alyten Wouters. Uit dit tweede huwelijk werd de Jan Scheyfve (1513 - 1581) geboren, die de meest beroemde telg uit de familie zou worden. Na de voltooiing van zijn studie in de rechten volgde een voorspoedige carrière in Antwerpen als schepen (1542-1544) en als burgemeester (1545). Al snel werd hij gevraagd zitting te nemen in de Geheime Raad, één van de belangrijkste adviesorganen van keizer Karel v. In diens naam werd Jan Scheyfve voor vier jaar tot ambassadeur in Engeland benoemd. In 1557 benoemde Philips II hem tot kanselier van Brabant. Dat bleef hij tot zijn overlijden in 1581. Jan Scheyfve trouwde in 1540 in Middelburg met Genoveva van Hoochlande. Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren, waarvan alleen de tweede zoon Maximiliaan Scheyfve (overleden

Afb. 3 Matrijs van de zegelstempel van Peeter Scheyfve (Antwerpen, Stadsarchief) (Afbeelding bij het artikel van Duquenne)

1608) zelf weer kinderen zou krijgen. Zijn drie zonen traden allen in het klooster en zo eindigde in 1649 met het overlijden van Claude Christophe Scheyfve ook deze tak van de familie.

De voorgestelde stichters op de zijluiken van de *Aanbidding der Koningen* zijn Peeter Scheyfve en Agnes de Gramme. Beiden zijn voorgesteld met hun patroonheiligen: Petrus met de sleutels en Agnes met het lam.⁶ Daarnaast staan de familiewapens. Het wapen van Scheyfve is gedeeld met boven drie hondenkoppen naar rechts en onder een rood veld.⁷ Het wapen wordt bekroond door een helm en helmkleed. Daarboven staat het motto *een voir al*, een verwijzing naar God. Hetzelfde wapen komt voor op de matrijs van de zegelstempel van Peeter Scheyfve die in Antwerpen wordt bewaard (afb. 3). Het wapen van Agnes de Gramme is een lelie. Omdat we weten dat beiden in de jaren 1492-1497 met elkaar getrouwd waren, moet het drieluik door Bosch in die periode gedateerd worden. Dendrochronologisch onderzoek is bij dit schilderij niet mogelijk en een datering kon daarom niet eerder plaatsvinden.

Het wapen en motto van Peeter Scheyfve werden later overgenomen door zijn neef Jan Scheyfve, de kanselier van Brabant. In 1575 liet hij de medailleur Jacob Jonghelinck twee medailles slaan met zijn eigen portret. Op één van de twee penningen staat het motto, maar nu in het Frans: *ung sur tout*.⁸ De twee portretten op de buitenluiken zijn er later bijgeschilderd, waarschijnlijk in of na 1506, het jaar dat Peeter Scheyfve overleed. Het portret van de jongen zal dat zijn van zijn enige zoon en belangrijkste erfgenaam, Jan Scheyfve. Hij werd omstreeks 1490 geboren uit het eerste huwelijk van Peeter Scheyfve met Barbele van Woelputte die al spoedig na zijn geboorte overleed. Jan Scheyfve werd opgevoed door Agnes de Gramme en Maria van Merwede, respectievelijk de tweede en derde echtgenotes van Peeter Scheyfve.

Jan Scheyfve had een bijzondere band met Peeter de Gramme, de vader van zijn stiefmoeder. In 1505 liet deze in zijn testament vastleggen dat hij zijn vermogen aan Jan Scheyfve zou nalaten. Dit

gebeurde daadwerkelijk met het overlijden van Peeter de Gramme in 1509. Volgens Duquenne is hij hier voorgesteld als de voogd van de nog niet volwassen Jan Scheyfve. Samen knielen ze voor het altaar waar Christus als 'Man van Smarten' verschijnt aan de eind zesde-eeuwse paus Gregorius de Grote.

Met deze publicatie heeft Xavier Duquenne een bijzonder belangrijke bijdrage geleverd aan onze kennis over het schilderij de *Aanbidding der Koningen* door Jeroen Bosch. We kennen nu de voorgestelden (twee leden van de familie Scheyfve en twee van de familie De Gramme), en we weten dat het drieluik omstreeks het midden van de jaren 1490 geschilderd moet zijn. De roem van Jeroen Bosch was toen kennelijk zo groot dat een belangrijke magistraat uit Antwerpen bij hem in 's-Hertogenbosch dit drieluik bestelde. Na Peeter Scheyfve volgden nog veel aanzienlijker verzamelaars van het werk van Bosch, zoals Filips de Schone, Margareta van Oostenrijk en Hendrik van Nassau.

Noten

- 1 P. Gerlach, 'Wapens op de schilderijen van Jeroen Bosch', in: *Jheronimus Bosch, Opstellen over leven en werk* ('s-Hertogenbosch/'s-Gravenhage 1988) 81-90; M. Renson, 'Genealogical Information Concerning The Bronchorst-Bosschuysen Triptych', in: *Hieronymus Bosch, New Insights Into His Life and Work* (Rotterdam/Ghent/Amsterdam 2001) 93-95; T. Frenken, 'De aanbidding der Koningen', in: *Bossche Bladen* 3 (2001), nummer 4, p. 138.
- 2 Xavier Duquenne, 'La famille Scheyfve et Jérôme Bosch', in: *L'Intermédiaire des Généalogistes* nr. 349, januari/februari 2004, p. 1-19. Zie ook Paul Vandenbroeck, *Jheronimus Bosch, De verlossing van de wereld* (Gent/Amsterdam 2002) p. 176, 314.
- 3 H. Hymans, 'Les musées de Madrid. Le Musée du Prado, v', in: *Gazette des Beaux-Arts* 35(1893), p. 223-236 speciaal p. 234.
- 4 E. van den Bossche, *Scheyven-van Thillo, een oud Brabants geslacht*, Tilburg-Wuustwezel-Kalmthout (z.pl., 1964).
- 5 Deze en de hierna volgende biografische gegevens zijn ontleend aan het artikel van Duquenne, zie noot 2.
- 6 De sleutels van Petrus zijn door Christus aan hem gegeven; ze verwijzen naar het koninkrijk der hemelen (Mattheus 16:13-20). Het lam bij Agnes verwijst naar haar naam (Agnus = lam).
- 7 Duquenne verwijst naar de vermelding van dit wapen onder de familienaam 'Soyef' – klaarblijkelijk een verbastering van Scheyfve – in J. Rietstap, *Armorial général*, deel 2, [1887] 804; en Th. De Renesse, *Dictionnaire des figures héraldiques*, dl. 1 (Brussel 1892) 47.
- 8 L. Smolderen, *Jacques Jonghelinck, Sculpteur, médailleur et graveur de sceaux (1530-1606)* (Louvain-la-Neuve 1996) 332-334, nr. 89.